JOEEP

Journal Homepage: http://dergipark.org.tr/joeep

Araştırma Makalesi ● Research Article

Neoliberal Geçiş Süreciyle Güçlenen Çevre Vurgusu

Environmental Effect Strengthened by The Neoliberal Transition Process

Gözde Tuğan [a, *] & Sema Yılmaz Genç [b]

[a] Öğr. Gör., Türk-Alman Üniversitesi, Rektörlük Birimi, 34820, İstanbul, Türkiye
ORCID: 0000-0002-1918-1249
[b] Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 34220, İstanbul, Türkiye
ORCID: 0000-0002-3138-1622

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:
Başvuru tarihi: 21 Kasım 2022
Düzeltme tarihi: 22 Aralık 2022
Kabul tarihi: 23 Aralık 2022

Anahtar Kelimeler:
Liberalizm
Ekolojik Ekonomi
Serbest Piyasa Çevreciliği

ÖZ

Bu çalışmada liberal ideolojik perspektiften, iktisadi gelişimin yarattığı çevresel tahribat ve tahribatın çözümü için sunulan piyasa araçları ele alınmıştır. Öncelikle kronolojik olarak çevre vurgusunun bu denli güçlenmesinin arka planı anlatılmıştır. Akabinde liberalizm ve liberalizmin teorik zeminini oluşturan varsayımlar irdelenmiştir. Klasik liberalizmde tasnif dışı bırakılan çevre, neoklasik iktisadi paradigma içerisinde anlatılmış ve çevresel sorunların çözümünde kullanılan araçlar değerlendirilmiştir. Hayek'in liberalizm anlayışı, liberal öğretinin yapı taşı iken bu çalışma kapsamında da önemli bir dayanak olmuştur. Bu doğrultuda Hayek'in çevre konusundaki görüşlerine yer verilmiştir. Nihai olarak çevrenin insan neslinin devamlılığı için ne denli önemli olduğu vurgulanmış; çevresel unsurların piyasa koşulları altında fiyatlanması ve mülkiyet haklarının devredilmesinin gereklilik iken belirli stratejik noktalarda kamusal müdahalenin meşru olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:
Received: Nov 21, 2022
Received in revised form: Dec 22, 2022
Accepted: Dec 23, 2022

Keywords:
Liberalism
Ecological Economy
Free Market Environmentalism

ABSTRACT

In this study, from liberal point of view, the environmental damage caused by economic development is discussed, market tools offered for the solution of this damage are evaluated. Liberalism and its assumptions are examined. Hayek's liberalism is the building block of liberal teaching, has been reference within the scope of this study. Environmental issue was ignored in classical liberalism, was explained in the neoclassical economic paradigm, the tools used in the solution of environmental problems were researched. In this direction, Hayek's views on the environment are included. It has been understood how important the environment is for the continuity of the human race. Environmental elements should be priced under market conditions, property rights should be transferred. However, public intervention should be allowed at certain strategic points.

1. Giriş

Toplumlar sosyal, ekonomik, kültürel vd. gereksinimini karşılarken, doğal yaşam alanlarında tahribata yol açmaktadır. 1798 yılında Thomas Malthus'un "Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme" adlı eseri üreme dürtüsüyle artan nüfusun toprağın yeterli gıda sağlama potansiyelini aşarak açlık ve ölümle sonuçlanacağına işaret etmiştir. Bu bağlamda Maya Uygarlığının artan nüfusuna cevap veremeyen toprağın üretken kapasitesi, yetersiz beslenme sorunu yaratarak Uygarlığın sonunu getirmiştir. Diğer taraftan nüfusun beslenme ihtiyacını karşılamak üzere orman arazilerinin yok edilmesi ve beraberinde yaşanan toprak erozyonu, toprak verimliliğinde düşme ve gıda üretiminde azalma şeklinde Paskalya Adasında ikinci bir Maya Uygarlığı vakası yaratmıştır. Ancak toplumlar yükselen yaşam standartları ve beklentileriyle, savaş ve kıtlık gibi mutat olmayan süreçlere tanıklık etmiş olsa da

* *Sorumlu yazar/Corresponding author*.
e-posta: *gozde.meral@tau.edu.tr*

Atıf/Cite as: Meral, G. & Yılmaz Genç, S. (2022). Neoliberal Geçiş Süreciyle Güçlenen Çevre Vurgusu. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(2) 509-522.
e-ISSN: 2651-5318. © 2022 TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır. [Hosting by TUBITAK ULAKBIM JournalPark. All rights reserved.]

değişen şartlara uyum sağlayarak varlığını koruyabilmiştir. Tietenberg ve Lewis ise geleceğe ilişkin aynı iyimser beklentilere sahip değildir. Yazarlar iklim değişikliği ve temiz suya erişim şeklinde ortaya koyduğu iki temel sorunun doğada biriken zararlı maddelerden ve kıt kaynakların yanlış kullanımından kaynaklandığını ortaya koymuştur (Tietenberg ve Lewis, 2018: 1-3). Ehrlich ve Holdren (1971: 1212-1216)'e göre ise küresel ölçekte kaynak kullanımı, nüfus artışı ve çevresel sorunlar bir arada ele alınması gereken olgulardır. Yazarlar nüfus kontrolü, teknolojinin yeniden yönlendirilmesi, fırsatların adil dağılımı yönündeki bileşenlerin eş anlı olarak gerçekleştirilmesi gereğini ortaya koymuştur.

Harris ve Roach (2018: 3) ise ekonomi ve doğal dünya arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamak için çoğulcu bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. 1970 yılında ulusal ve küresel düzeyde çevre sorunlarının ciddiyeti anlaşılmış; hava ve su kirliliğinin giderilmesine yönelik kamusal endişelere yanıt vermek üzere Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) "Çevre Koruma Ajansı" kurulmuştur. Akabinde 1972 yılında Stockholm'de, çevre konusunda ilk uluslararası konferans niteliği taşıyan Birleşmiş Milletler (BM) İnsan ve Çevre Konferansı toplanmıştır. Bu tarihler çevre sorunlarına dünya çapında artan ilginin yaşandığı yıllar olarak bilinmektedir.

BM Konferansında ilk vurgu -insan türü yaşadığı çevrenin hem yaratıcısı hem de şekillendiricisidir- şeklinde olmuştur. Özellikle bilim ve teknolojide yaşanan ilerleme, insanın yaşadığı çevreyi etkileyebileceği sınırsız araç çeşitliliği sunmuştur. İnsan içerisinde bulunduğu çevreyi dönüştürme yeteneğini kullanarak tüm insanlığın yaşam kalitesini artırabilecek eylemlerde bulunabileceği gibi büyük ölçüde tahribat yaratabilecek gücü de edinmiştir. Bugünün tecrübeleri dünya üzerinde daha ziyade insan kaynaklı zararların arttığını göstermiştir. Su, hava ve toprakta tehlikeli boyutlara varan kirlilik düzeylerine ulaşılmış; biyosferin ekolojik dengesinde istenmeyen bozulmalar meydana gelmiştir (United Nations, 1972: 2-3). Küresel çevre sorunlarını ele almak üzere bir sonraki girişim ise 1983 yılında kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED)'nun 1987 yılında yayınlamış olduğu Brundtland Raporu (Ortak Geleceğimiz) olmuştur. Rapora göre küresel çevre sorunlarının nedeni dünyanın güneyindeki devasa yoksulluk, kuzey ülkeleri açısından ise sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıpları şeklinde sıralanmıştır. Rapor çevre ve kalkınma olgularının bir arada ele alındığı sürdürülebilir kalkınma terimini literatüre kazandırmıştır. Ve kavramsal olarak da "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden, bugünün ihtiyaçlarına cevap verebilen kalkınma" şeklinde tanımlamıştır. Rapor hem sürdürülebilir insani gelişmeyi hem de insanın hayatta kalmasını sağlamak üzere çevresel kaynakları yönetmenin önemini ortaya koymuştur (United Nations, 1987).

1972 yılında toplanan çevre ve insan temalı ilk konferansın ardından, Haziran 1992'de Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde Dünya Zirvesi olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı toplanmıştır. Konferansta farklı sosyal, ekonomik ve çevresel unsurların birbirine büyük ölçüde bağımlı olduğu kabul edilmiş; bu kapsamda 21.yüzyılda uluslararası işbirliğine ve kalkınma politikalarına öncülük edecek uluslararası eylemlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Dünya üzerinde insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için ekonomik, çevresel ve sosyal kaygıların bütüncül olarak ele alınması gereği kabul edilmiştir. Konferans neticesinde yeni eğitim metotlarından, doğal kaynakların korunmasına uzanan ve adına "Gündem 21" denilen bir eylem planı geliştirilmiştir (United Nations, 1992). Devam eden süreçte 2000 yılında kabul edilen ve 2015 yılında gerçekleştirilmesi hedeflenen Binyıl Bildirisi ve Binyıl Kalkınma Hedefleri belirlenmiştir. Binyıl hedefleri kapsamında çevresel sürdürebilirliği sağlamak adına; çevresel tahribatın azaltılması, temiz suya erişimin sağlanması, biyolojik çeşitlilikte azalmanın önüne geçilmesi şeklinde bir dizi amaç ortaya koyulmuştur. 2015 yılına değin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda birçok uluslararası girişim olmuş, 2015 yılında ise Binyıl Kalkınma Hedeflerinin devamı niteliğinde "Gündem30: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" kabul edilmiştir. "Gündem30"da, 2030 yılında ulaşılması beklenen hedefler belirlemiş; iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin korunması, kuraklıkla mücadele, su kaynaklarının korunması, ormanların ve kara ekosisteminin iyileştirilmesi şeklinde sıralamıştır (T.C. Dış İşleri Bakanlığı, 2022).

Sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir çevre kapsamında yapılan girişimlere rağmen; Rockström ekonominin gezegenimiz üzerinde olağanüstü bir baskı yarattığını şu sözlerle ifade etmiştir; "küçük bir gezegende büyük bir dünyayız". Rockström, bu açıklaması ile dünyada serbest halde bulunan doğal sermayenin sınırına ulaşıldığını vurgulamıştır (Rockström, 2017).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2012 yılında dünya genelindeki ölümlerin %23'ünün, diğer ifade ile 12,6 milyon insanın çevresel nedenlerden kaynaklandığını tahmin etmiş ve bunun %90'ının düşük ve orta gelirli ülkelerde meydana geldiğini eklemiştir. Hanelerde kullanılan cihazlar, motorlu taşıtlar, endüstriyel tesisler ve orman yangınları gibi hava kirliliğinin yaygın kaynakları halk sağlığı açısından ciddi tehdit oluşturmaktadır. DSÖ verilerine göre küresel nüfusun neredeyse tamamı (%99), yüksek oranda kirli hava solumakta ve ilgili nüfusun büyük çoğunluğunun da yine düşük ve orta gelirli ülke gruplarından oluştuğu bilinmektedir. Bu bağlamda artan küresel nüfusla birlikte, kirlilik azaltıcı politikalar ivedilikle uygulanmayıp, sahada buna yönelik önlemler alınmadığı sürece; kadınlar, çocuklar, yoksullar, dezavantajlı savunmasız gruplar ve dünya nüfusunun geneli üzerinde orantısız ve olumsuz etkilerinin görüleceğine vurgu yapmıştır. Su kaynakları açısından ise 2020 yılı verilerine göre dünya nüfusunun sadece %74'ünün diğer bir ifade ile 5,8 milyarlık bir kısmının güvenli bir şekilde yönetilen içme suyuna erişebildiği, buna karşın her yıl 485 bin kişinin kirlenmiş içme suyu kullanımından kaynaklı kolera, tifo,

çocuk felci gibi hastalıklar neticesinde hayatını kaybettiği tahmin edilmiştir (World Health Organization, 2022; United Nations Environment Programme, 2022). Özetle, diğer tüm canlılar gibi insan nesli de sürdürülebilir bir hayat için doğanın her bir bileşenine bağımlıdır. Ancak gereksinimlerini karşılarken doğaya doğaya zarar verme, kendi türünün devamlılığını risk altına sokmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere kıyasla bu süreçten görece olumsuz etkilendiği kabul edilmektedir. İklim değişikliği özelinde değerlendirildiğinde; gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere kıyasla daha az sera gazı salınımında bulunmaktadır. Bu durum iklim değişikliğinin olası olumsuz etkileriyle başa çıkma noktasında sınırlı boyutta adaptasyon yeteneği geliştirmelerine neden olmaktadır. Sınırlı adaptasyon yeteneğinin sonucunda ise iklim değişikliğinin yıpratıcı etkilerine daha yoğun şekilde maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla da çevresel tahribatların fiziki olduğu kadar ahlaki boyutunun varlığından da söz edilmektedir (Tietenberg ve Lewis, 2018: 5). Görüldüğü üzere insan neslinin devamlılığı için hayati öneme sahip olan doğal çevre ve çevrenin her bir unsuru insanların bilinçsiz eylemlerinin sonucunda tahrip edilmektedir. Sürdürülebilir çevre için küresel ölçekteki girişimlere rağmen istenilen ilerlemenin sağlanamadığı görülmektedir. Dünya genelinde hakim iktisat politikası rolünü üstlenmiş olan neoklasik refah ekonomisi, artan eşitsizlik, küresel iklim değişikliği, azalan biyolojik çeşitliliği gibi 21. yüzyılın çevresel ve sosyal sorunlarıyla başa çıkma noktasında son derece işlevsiz kalmıştır. Neoklasik iktisat ekonomik birey ve tam rekabet şartlarını büyük oranda terk etmiş olsa da (Gowdy ve Erickson, 2005: 208), teorik alt yapısı daha ziyade Adam Smith'ten Keynes'e uzanan tarihsel süreçteki ekonomik sistem üzerine inşa edilmiştir. Bugünün aksine ilgili yıllarda doğal çevrenin sınırına henüz ulaşılmamış, iktisat literatürü büyük bir gezegen içerisinde küçük bir dünyanın ihtiyaçlarına cevap vermek üzere tasarlanmıştır. Çevre üzerinde yaratılan tahribatın ne denli yıkıcı olduğu henüz fark edilememiş (Rockström, 2017).

Robert Solow, "dünya doğal kaynaklar olmadan da idame edebilir" derken (Foster, 2002: 9-10); uzun yıllarını komünist yönetimde geçiren Çek Cumhuriyeti lideri Vaclav Klaus "çevrecilik; özgürlük, demokrasi, piyasa ekonomisi ve toplumsal refah üzerinde kurulmuş bir tehdit aracıdır" (Klaus, 2007) şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Kapitalizm için alan yaratmak dışında yapılan her türlü düzenleme, gereksiz bir müdahale kabul edilmiştir (Andrew ve Cortese, 2013: 398).

Siyasal ideolojilerin neredeyse tamamı dünya ekonomisine hakim olan kapitalist sistemin bahsi geçen çevresel sorunlara yol açan bütün unsurları içerisinde taşıdığını ifade etmekte, bu doğrultuda liberalizmi ve serbest piyasa ekonomisinin işleyişini eleştirmektedir (Serter, 2021: 64). Bell (2004: 38)'e göre çevre sorunları vatandaşların tutum, tercih ve yaşam tarzlarının ekolojik düzen üzerinde asgari ölçüde tahribat yaratacak şekilde dönüştürülmesi ile çözülebilecektir. Ancak siyasi liberal çevrenin insan öğesini toplumsal düzenin merkezi haline getiren ilkesinin, bu konu üzerinde kapsamlı çalışmalar yapmaya engel olduğunu ifade etmektedir.

Günümüz dünyasında, çevre ve kaynak kullanımı sorunlarına yönelik inceleme alanı geliştiren ekolojik ekonomi alanı popülerlik kazanmıştır. Ekolojik ekonomi olarak bilinen alanın, 1980'lerin sonunda kurulduğu bilinmektedir. Ekolojik ekonomi, çok hızlı bir şekilde özellikle birkaç açıdan başarılı olan bir alana dönüşmüştür. Ekolojik ekonomi, çevre sorunlarına yapısal çözümlere katkıda bulunmayı amaçlarken; çevre-ekonomi etkileşimini sağlamak için ekonomi, ekoloji, termodinamik, etik ve bir dizi diğer doğal ve sosyal bilimlerin unsurlarını bütünleştirmiştir. Tablo 1.'de ekolojik ekonomi ile geleneksel çevre ve kaynak ekonomisi arasındaki temel farklılıklar sunulmuştur (Bergh, 2001: 12-13).

Ekolojik ekonominin temel inceleme alanları makro ölçekte iş çevrimleri, iktisadi büyüme, kalkınma olgularından; mikro ölçekte ise ticaret politikaları, yönetimsel uygulamalar, güncel finansal sorunlardan uzaklaşmıştır. Daha ziyade doğal sermayenin değer kaybının olası sonuçları, etik ve/veya eşitlik konularına yönelim yaşanmıştır (Ehrlich, 2008: 1). Liberal iktisadi düşünce, ekolojik ekonominin Tablo 1'de bahsi geçen temel ilkelerini büyük oranda göz ardı etmiş; bireysel çıkarları ve kazanma güdüsünü öncelikli hedef seçerek, çevresel konulara yönelik aksiyon almıştır. Liberal ideolojik, teorik zeminine çevresel unsurları dâhil etmişse de piyasa koşulları altında bunu çözmeye çalışmış; serbest piyasa çevreciliği şeklinde kavramsallaştırmıştır (Serter, 2021: 64). Serbest piyasa çevreciliği solun çevre etiği ile sağın ekonomik araçlarını birleştirmiştir. Kapitalist sistemi desteklemiş; kapitalizmin çevresel unsurlara zarar verici aşırılıklarını eriten bir yaklaşım sunmuştur (Asserson, 2007: 2).

Tablo 1. Ekolojik Ekonomi-Geleneksel Çevre ve Kaynak Ekonomisi Arasındaki Farklılıklar

Ekolojik ekonomi	Geleneksel çevre ve kaynak ekonomisi
1. Optimal ölçek	1. Optimal tahsis ve dışsallıklar
2. Sürdürülebilirlik öncelikli hedef	2. Verimlilik öncelikli hedef
3. İhtiyaçların adil dağılımı	3. Optimal refah veya Pareto verimliliği
4. Küresel ölçekte sürdürülebilir kalkınma	4. Soyut modellerde sürdürülebilir büyüme
5. İktisadi büyümeye karamsar yaklaşım	5. İktisadi büyüme iyimser yaklaşım
6. Öngörülemeyen ortak evrim	6. Zamanlararası refahın deterministik optimizasyonu
7. Uzun vadeli odaklanma	7. Kısa ve orta vadeli odaklanma
8.Tam, bütünleştirici ve açıklayıcı	8. Kısmi, tek bir disiplin ve analitik
9. Somut ve özel	9. Özet ve genel
10. Fiziksel ve biyolojik göstergeler	10. Parasal göstergeler

11. Sistem analizi	11. Ekonomik değerleme
12. Çok boyutlu değerlendirme	12. Fayda-maliyet analizi
13. Sebep-sonuç ilişkisi içerisinde bütünleşik modeller	13. Genel denge modelleri
14. Sınırlı bireysel rasyonellik ve belirsizlik	14. Fayda veya kârın maksimizasyonu
15. Yerel topluluklar	15. Küresel pazar ve izole bireyler
16. Çevre etiği	16. Faydacılık ve işlevselcilik

Kaynak: Bergh, 2001: 16

Özetle; insan ve hatta bütün canlı türlerinin neslinin devamlılığı için doğal çevre hayati bir rol üstlenmektedir. Ancak ekolojik ekonomi, sürdürülebilir doğal çevre olgusunu öncelikli hedef olarak belirlerken; iktisadi büyümeyi bu hedefe ulaşma noktasında tehdit olarak algılamaktadır. Böyle bir öncelemenin gerçekçi olmadığı düşünülmektedir. Bu durum her daim elde ettiğinden daha fazlasına sahip olmaya çalışan insan doğası ile çelişmektedir. Temel motivasyonu kar olan bu canlı varlık, neden olduğu zararın maliyetine katlanmadıkça yıkıcı eylemlerine devam edecektir. Doğal çevrenin korunmasını tamamıyla etik ve ahlaki değerlere bırakmak, nihai olarak ulaşılmak istenen hedeften ciddi bir sapmaya neden olacaktır. Bu doğrultuda insan eylemlerinin ortaya çıkardığı zarar, yarattığı maliyet ölçüsünde fiyatlandırıldığı takdirde dolaylı da olsa çevresel korumaya katkı sunacaktır. Dolayısıyla ortaya çıkan zararın ve/veya faydanın piyasa koşulları altında fiyatlandırılmasına izin veren liberal sistem sorunun hem kaynağı hem de çözümü olmaktadır. Bu çalışma kapsamında da liberal ideolojik bakış açısıyla çevre sorunlarının çözümünde kullanılan piyasa araçlarının etkinliği ortaya koyulmuştur.

2. Liberalizmin Kavramsal Çerçevesi

Liberalizm etimolojik olarak özgürlük kavramı ile yakın bir ilişki içerisindedir. Özgür anlamına gelen Latince "liber" kelimesinden türetilmiş ve 19.Yüzyılda ilk kez siyaset dilinde kullanılmaya başlanmıştır. Liberal kelimesi içerisinde cömertlik, açık fikirlilik, hoşgörü ve bireysel özgürlük olgularını taşımaktadır. Liberalizm sosyal bir organizasyon sistemidir (Waldron, 1987: 129; Yayla, 2015: 27). David Hume, Adam Smith, Ludwig von Mises ve Friedrich August von Hayek ise liberal geleneğin hem çağdaşları arasında hem de günümüzde önemli temsilcilerden olmuştur.

17. Yüzyıl Erken Modern Çağ Avrupa'sında kraliyet mutlakiyetçiliği zamanın ana eğilimi olmuştur. Krallar toplumsal yaşamın ve iktisadi faaliyetlerin yönlendiricisi olarak Tanrı tarafından atandıklarını iddia etmiş; bu bağlamda halkın dini inançlarını, kültürünü, siyasi ve ekonomik yaşamını şekillendirmeye çalışmıştır. Hükümdarlar, sürekli hale gelen savaş masraflarını artan miktarlarda vergilerle karşılamaya çalışmış, bu maksatla tebaaları üzerinde yoğun baskılar kurmuştur. Bu sisteme ilişkin ilk isyan Hollandalılar tarafından başlamış; hukukun üstünlüğü ve mülkiyet haklarının ön planda olduğu bir hukuk sistemi kurulmuştur. Hukuki kurallar çerçevesinde yönlendirilen ekonomik sistemde vergiler görece düşük, işgücünün emek piyasasına katılım oranı yüksek bir seyir izlemiştir. Bahsi geçen düzenlemeler neticesinde Hollanda ekonomisi açısından bu olumlu gelişmeler; Avrupa genelinde ses getirmiş ve benzer eğilim gösteren toplumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla liberal olarak tanımlanabilecek ilk hareketlerin fikirsel bağlamda temeli atılmıştır. Yaklaşık bir nesil sonra ise John Locke liberal insan, toplum ve devlet modelini ortaya koymuştur (Racio, 1992). Tam teşekküllü bir siyasi doktrin olarak liberalizmin varlığı Locke'un yazılarına dayandırılmıştır (Haar, 2009: 17). Locke, liberal düşünce biçimlerinin ortaya çıkmasında ve yayılmasında merkezi bir rol üstlenmiştir.

Hayek liberalizmin, 1688 yılında yaşanan siyasi devrim neticesinde başlıca ilkesi hukukun egemenliği olan Whig Partisinin iktidara gelişinden, 19. Yüzyıl sonunda İngiltere liberal parti lideri William Ewart Gladstone dönemine kadar birikimli ilerlediğini ve kişisel özgürlük fikrini dayanak kabul eden siyasi bir düzen olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir (Hayek, 1967: 160). Liberalizm, İngiltere ve Fransa'da merkantilizme tepki olarak, sınai kapitalizmin sözcüğünü yapma görevini üstlenmiştir. Özellikle Fransa'da Colbert'in müdahaleci politikaları başta olmak üzere, devlet müdahalesi ve koruyucu ticaret anlaşmalarının iktisadi faaliyetler üzerindeki sınırlayıcı etkisi serbest ticaretin önemini ortaya çıkarmış, iktisadi hayata da liberal düşüncenin yerleşmesi için gerekli motivasyonu sağlamıştır (Kazgan, 2006: 51-53). Sistem olarak etik, ahlak gibi her türlü öznel ayak bağından kurtulmuş, iktisadi akılsallığın bir ifadesi olarak vücut bulmuştur. Niceliksel olarak iktisadi büyüme, tüketimin ve kişisel gelirin artışı, verimliliğin iyileştirilmesi gibi hedefler kapsamında her türlü sınırlama ve kendini sınırlandırma düşüncelerinden soyutlanmayı ifade etmiştir (Gorz, 1995: 154-155).

Liberalizm kavramı 19. yüzyıla kadar bugün bilinen haline ulaşmaya çalışmış ve ancak Whigler ve Radikallerin Liberal Parti şeklinde bütünleşmesi neticesinde kavramsal karşılığını bulabilmiştir (Hayek, 2009: 198-199).

Mises liberalizmi, üretim araçlarının özel mülkiyeti ilkesine dayanarak özgür bir toplumun her bir üyesinin çıkarlarının uyumu olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Mises'e göre liberalizmin temelinde özel mülkiyet, sosyal işbirliği, özgürlük, etik ve ahlaki değerler, demokrasi gibi ilkeler yer almaktadır. Liberalizmde hükümetin rolü, vatandaşlarının hayatlarını, mülkiyetlerini, amaç ve hedeflerini korumakla sınırlı kalmaktadır (Mises, 2005). Mises, liberalizm olgusunun bütün olarak serbestliği ifade ettiğini ve bileşenlerine ayrılamayacağını belirtmiştir. Politik ve ekonomik serbestliğin eşanlı olarak gerçekleştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır (Mises, 1952: 38).

Liberalizmin temel varsayımları üzerinde yorum farklılıkları olsa da üzerinde fikir birliğine varılmış olan altı temel unsuru söz konusudur. Bu unsurlar; bireycilik,

özgürlük, doğal hukuk, kendiliğinden düzen, hukukun üstünlüğü ve sınırlı devletin varlığı şeklinde sıralanmıştır (Haar, 2009: 18-20).

- ***Bireycilik,*** olgusu üzerine yapılacak ilk vurgu bir toplum teorisi olduğu şeklindedir. Başka bir ifade ile insanın sosyal yaşamını belirleyen güçleri anlamaya yönelik bir girişimdir (Hayek, 1952: 3-8). Bir toplumun davranışını, toplumda faaliyet gösteren bireysel faillerin davranışlarının toplamı olarak ifade eden metodolojik bireycilik, bireyi sosyal analizin merkezinde kabul etmektedir. Toplum adı verilen organizasyon bireye indirgenmektedir. Tam ve kusursuz bilginin varlığına şüpheyle yaklaşsa da iktisadi karar süreçlerini rasyonel seçimle açıklamaktadır. Liberalizm, metodolojik anlamda bireyci iken ahlaki veya normatif olarak da bireycidir (Friedman, 1990: 5-6). Her bireyi ayrı bir değer olarak kabul etmekte, bu doğrultuda bireyin potansiyelini ortaya çıkaracak koşulların özgürlük temelinde inşa edilmesi gereği üzerinde durmaktadır (Erdoğan, 2017).

Hayek ise bireycilik olgusunu gerçek ve sözde bireycilik olarak kategorize etmiştir. Gerçek bireycilik, insanın sınırlı ve kusurlu akıl tarafından yönlendirildiğini; sahip olduklarını kısıtlı aklın kontrolünde,edindiğini vurgulamaktadır. John Locke, David Hume ve Adam Smith'in gerçek bireyciliği insan aklının özgür bırakıldığı takdirde öngörülebilenin ötesini başarabileceğini ifade etmiştir. Bu sebeple de insanların özgür olduğu ve tamamen kendi seçimlerinin ve olağan güdülerinin yönlendirdiği bir sistemin gerekli olduğuna vurgu yapmıştır. J. J. Rousseau ve Fizyokratlar'ın kartezyen rasyonalizmine dayandırmış olduğu sözde bireycilik olgusu ise insanın irrasyonel ve/veya yanılabilir olduğunu kabul etmemektedir. Bireysel hataların, sosyal bir süreç içerisinde düzeltebileceğine inanmaktadır (Hayek, 1952: 3-8). Başka bir ifade ile bireyler, sosyal etkileşim içerisinde rasyonel seçim yapma yeteneğine sahiptir (Midgley ve ark., 1999: 261).

Dolayısıyla liberalizmin bireycilik vurgusu, bireylerin içerisinde bulunduğu toplumun kültürel ve ahlaki değerlerinden soyutlanmasını değil, bu değerleri kurumsal bir baskı olmaksızın tamamen bağımsız ve gönüllülük çerçevesinde yorumlayabilmesini ifade etmiştir (Burtan Doğan, 2010). Bireyler herhangi bir yaşam biçimini diğerine tercih etmiş ya da tercih edecek olsa da devlet bu konuda müdahaleci değil tarafsız bir hakem rolü üstlenmelidir. Liberal düzen hak temelli ve bireyler arasında temel eşitlik ilkesini kabul etmiştir (Lomasky, 1990: 86-87).

-***Özgürlük*** fikrinin hayatın içerisinde bu denli yerleşik olması liberalizmin başarısı olarak nitelendirilmiştir. Liberalizmin yükselişinden önce filozoflardan, din adamlarına değin toplumun her kesimi insan ırkının bir bölümünün köleliğini adil kabul etmiştir. Başka bir ifade ile bazı insanlar doğaları gereği özgürlüğe, bazıları ise esarete mahkûm olmaktadır. Bu fikir aynı zamanda köleler tarafından da kabul edilmiştir. Zorunlu bir kabulden ziyade, efendilerinin hayatlarını sürdürebilmek için gereksinimlerini karşıladıklarına inanmaktadırlar. Ancak liberalizmle birlikte üretim sürecine emek gücü ile dâhil olan işçi, ücretinin yarattığı değerin karşılığı olduğu bilincini elde etmiştir. Dolayısıyla da özgür işçi üretim sürecinde yarattığı değer kadar ücret alacağının farkında olarak çalışmakta, köle emeğinden daha üretken olmaktadır. Bu nedenle de liberal öğreti açısından özgürlük önemli bir fenomendir. Demiryolları, otomobil endüstrisi, hava araçları, kimya sanayi ve genel anlamda ekonomi adına kat edilen mesafenin özgürleştirilmiş emeğin ürünü olduğu kabul edilmektedir (Mises, 2005: 3-4).

Özgürlüğü bireysel ve toplumsal hayatın en önemli değeri olarak kabul eden liberal ideoloji; siyasi, hukuki ve iktisadi yapının bu olguyu destekleyecek nitelikle olması gereği üzerinde durmaktadır. Bireysel hakların, toplum ve toplumun temsilcisi olan devlet tarafından sınırlandırılmayacağı yaklaşımından hareketle, siyasi ve sosyal olarak sınırlı devlet anlayışı kabul edilmektedir. Devletin daha ziyade belirli yararlar sağlamak üzere müdahalede bulunabileceği kabul edilebilir bulunmaktadır (Çelik ve ark, 2010: 125-126). Bu noktada Isaiah Berlin'e göre yaşayan bir topluma uygulanan herhangi bir dayatmanın, onu cüceleştirmek ve/veya sakat bırakmaktan başka işe yaramadığı ifade edilirken; John Stuart Mill de benzer bir yaklaşımla bu görüşleri desteklemiştir. Mill, insanları tek bir etik kalıbın içerisine sokmaya çalışan her türden müdahalenin, kişiyi diğerlerinden farklılaştıran belirgin özellikleri yok ettiğini savunmaktadır. Berlin ve Mill'in bu ampirik savunularının, normatif tamamlayıcısı insan doğasının çeşitliliği nedeni ile belirli bir kalıba girmeye zorlanmasının onlara acı çektireceği yönünde olmuş; seçim yapmanın kendi içerisinde ne kadar değerli olduğu ifade edilmiştir (Zakaras, 2003: 92-94).

-***Doğal hukuk,*** evrenin iyilik ve akılcılık çerçevesinde Tanrı'nın toplumu görünmeyen bir el yardımıyla yönettiğini kabul etmektedir. Piyasa ekonomisinin kanunları da denilen bu Tanrısal güç, bireysel çıkarların ve toplumsal çıkarların eş anlı olarak sağlandığı bir düzeni temsil etmektedir. Dolayısıyla tabii kanunlar toplumda var olan en iyi iktisadi düzene karşılık gelmektedir (Kazgan, 2006: 57). Doğal hukuk teorisi, hükümet otoritesinin düzeni sağlamak için sadece aracı olduğunu, dolayısıyla da sınırlandırması gereği üzerinde durmaktadır (Finnis, 1994: 687).

-***Kendiliğinden düzen***, 18. Yüzyıl İngiltere'sinde kişisel özgürlüğün benzeri görülmemiş bir maddi refah yarattığı fark edildikten sonra, liberal öğretinin faydalı etkilerinin genelleştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak liberalizm teorik bir inşanın sonucu değil, kendi kendini üreten, bilgiden ve bilgiden yararlanmayı mümkün kılan bir düzenden türemiştir (Hayek, 1966: 602). Klasik liberalizmin en göze çarpan özelliklerinden biri deneme ve yanılma ile sosyal pratikler sonucunda ortaya çıkmış olmasıdır (Haar, 2009: 28-29). Ortak ahlakın gelişmesini ve sürdürülmesini sağlayan toplumsal kurallar, aileler, sivil örgütler, okullar, üniversiteler ve piyasalar klasik liberaller tarafından kendiliğinden düzenin birer örneğidir ve en göze çarpanı serbest piyasalardır. Düzen, gücü elinde bulunduran bir

otoritenin asgari düzeyde desteği ve/veya müdahalesi ile sağlanmaktadır (Haar, 2009: 28-29).

- Hukukun üstünlüğü ve sınırlı devlet, başkasının hakkını gasp etmekten çekinmeyen bireyi ve sınırlandırılarak kurala bağlanmamış devleti kontrol altına almak için geliştirilmiş bir sistemdir. Nihai amacı bireysel özgürlüğü güvence altına almaktır. Klasik liberalizm açısından hukukun üstünlüğü ilkesi devletin sınırlı müdahalesini garantilemekte ve bireysel özgürlükleri uyumlaştırmaktadır (Westmoreland, 1998: 77; Yayla, 2015: 203-205; Yayla, 2012: 12). Hukukun üstünlüğü fikri üzerine kapsamlı açıklamalar Hayek tarafından yapılmış olsa da Aristoteles'e kadar uzanan bir geçmişi olduğu söylenebilir. 1885 yılında yayınlanan İngiliz anayasasında yetki sahibi kişilerin takdire bağlı ve keyfi kısıtlamalarının hukukun üstünlüğü ilkesiyle çelişkili olacağı vurgulanmış, herhangi bir kimsenin yasanın üstünde olmadığı ifade edilmiştir (Hamowy, 1971: 349).

Sınırlı devlet, insanların amaçlarını sürdürürken tamamıyla gönüllülük esasına dayalı özgürlükçü bir ortam kurma fonksiyonunu yerine getirmektedir. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü ilkesi ile çerçevesi çizilmiş sınırlı devlet, "gece bekçisi" rolüyle sadece koruyucu hizmetleri sağlamaktadır. (Baird, 2006: 40). Siyasi liberalizmde, devlet herhangi bir şekilde dini, felsefi ve/veya ahlaki doktrini kasıtlı olarak teşvik etmemeli; barış, özgürlük, fırsat eşitliği ve kamusal malların tedariki ile alakadar olmalıdır denilmektedir (Bell, 2004: 38).

Klasik liberalizm, serbest piyasa fikrini desteklemekte, bireylerin çıkarlarını, istek ve arzularını karşılamaya çalışmakta ve bu doğrultuda bireylere girişim ve ticaret özgürlüğü sağlayacak koşulları sunmaktadır. Birikim sürecini özgürlük ve mutluluk arayışında önemli bir basamak olarak gören klasik liberal düşünce, bu varsayımıyla sonsuz birikimi meşrulaştırmaktadır. Bu doğrultuda insanın mutluluk arayışında yalnızca kendi belirlediği geçici yasalara bağlılık gösterebileceği fikrini yerleştirmeye çalışmaktadır. Toplumsal refahın, bireysel kazançların ulaşılabilecek en üst seviyeye çıkarılması ile artırılabileceğini savunmaktadır (Wissenburg, 2006: 20-23; Eckersley, 1992: 23). Bu durum, sermaye biçiminde biriken paranın, toplumsal olarak ulaşılması gereken en nihai aşama olduğunu belirten kapitalist sistemin yayılmacı tutumuyla ilişkilendirilmektedir (Foster, 2002: 9). Stroup ise piyasa mekanizmasının, rekabet halindeki bireylerin piyasa gücünü ve servetini artırabilmelerini sağlayan önemli bir araç olduğunu ifade etmiştir (Stroup, 2014 :40-41).

Liberalizm çerçevesinde tanımlanan özel ve/veya meşru mülkiyet hakkı ve serbest ticaret, bireylere kendi çıkarları lehine hareket etme özgürlüğü sunmaktadır. Liberalizmin insan merkezli yönü materyalist yaşam tarzının ve bu yaşam planlarının tarafsız bir şekilde kabulünü de beraberinde getirmektedir. Liberalizmin bu noktada yapmaya çalıştığı mülkiyet, tüketim ve lüks arayışını belirli bir seçkin grupla sınırlandırılmayıp, tüm insanlığın ulaşabileceği bir yere taşımaktır. Buradaki sorun liberalizmin maksatlı bir şekilde ekolojik tehdit oluşturması değil; sunmuş olduğu mülkiyet hakkının mülk sahiplerince istenilen şekilde kullanımına izin vermesidir. Özel mülkiyet kavramsal olarak, mülk sahibinin mülkünü istediği gibi kullanma, yok etme ve hatta kendi çıkarı söz konusu ise topluluğun zararına kullanma yönünde bir özgürlük alanı tanımaktadır. Dolayısıyla liberalizm özgürlük temelinde sunmuş olduğu fırsatlar ile dünya ekolojik dengesini bozduğu yönünde çeşitli eleştirilere maruz kalmakta; insan dışındaki canlı varlıkların çıkarlarını göz ardı ettiği, doğayı yalnızca insani amaçlara hizmet eden bir araç olarak benimsediği iddia edilmektedir. Dolayısıyla liberal uygulamalarla ekolojik kaygıların uyumsuzluğu, liberalizmin temel varsayımlarından kaynaklanmaktadır (Wissenburg, 2006: 20-23; Eckersley, 1992: 23).

3. Neoliberalizme Geçiş Sürecinde Çevre ve Serbest Piyasa Çevreciliği

Sanayi Devrimi iktisadi faaliyetlerin çevre unsurları üzerindeki etkisi anlamında dönüm noktası sayılmaktadır. Endüstrileşme ile birlikte üretim sürecinde makine kullanımı yaygınlaşmış; tarımsal üretimin, teknolojinin, ulaşım ağlarının ve finansal araçların yapısı değişmiştir. Ekonomide ortaya çıkan bu gelişime paralel olarak dünya nüfusunda da kayda değer bir artış görülmüştür. Artan nüfus beraberinde kaynak kullanımını, enerji talebini ve fosil yakıtlardan elde edilen üretim düzeyini artırmıştır. Yine endüstrileşmenin sonucu olarak atmosferde sera etkisi yaratan gazların emisyonu artmaya başlamıştır. Dolayısıyla gezegenin geleceği, insan faaliyetine bağımlı jeolojik bir döneme geçmiştir (Acciona, 2020).

Batı toplumları başta olmak üzere, çevre konusunun siyasi bir mevzu haline gelişi ise tüm dünyadaki ekonomik faaliyetleri durma noktasına getiren 1970li yıllardaki petrol krizine dayanmaktadır. Petrol ve türevi enerji arzında yaşanan kıtlık, yenilebilir enerji kullanımında zorunlu bir yönelime neden olmuştur. Bu durumda güneş, rüzgâr, biyoyakıt gibi yenilebilir enerji kaynaklarının güvenliği, sürdürülebilir ekonomik büyüme için önemli hale gelmiştir. Ek olarak modern dünyanın nükleer bir patlama neticesinde yaşayacağı felaket endişesinden, su, toprak ve hava kirliliğine ilişkin yerel kaygılara, asit yağmurlarının Batı medeniyetinin mirasına verdiği zarara değin bir dizi unsur ekolojik modernleşme olgusunu yaratmıştır. Yine aynı dönemlerde insani değerlerde yaşanan dönüşüm, çevre konularına verilen önemi artırmıştır. Bu kapsamda Ronald Ingelhart kendi varsayımlarından hareket ederek, 1970lerle birlikte artan çevre vurgusunu açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. İlk olarak Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinden yola çıkarak; maddi ihtiyaçlarını karşılayan insanların bir sonraki adımda çevre gibi daha soyut hedeflere yöneleceğini ifade etmiştir. İkinci açıklaması, azalan marjinal fayda ilkesi gereği insanların kıt olana görece fazla daha değer atfettiği yönünde olmuştur. Son olarak Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı sonrası, 1970lerde yaşayan genç nüfus bir önceki nesille kıyaslandığında barışçıl, istikrarlı ve müreffeh bir dünyada yaşamıştır. Dolayısıyla materyalist değerlere daha az önem atfedip, çevre hareketine destek olma gibi yeni bir

dizi hedef ortaya koymuştur (Serter, 2021: 70; Hajer, 1995: 73-75). Ek olarak çevreciliğin yükselişi 1960ların öğrenci hareketlerinin de bir uzantısı olmaktadır. Medeni haklar, feminizm gibi devrimci duyguların alakadar olduğu meselelerle olan uyumu kampüs protestoları içerisinde kendisine yer bulmuştur (Woodhouse, 2009: 53).

Klasik liberalizmde tasnif dışı bırakılan çevreye verilen zararın yarattığı dışsallıklar ve piyasa başarısızlıkları, neoklasik iktisadi paradigmada fiyatlandırılarak, piyasa eliyle çözümlenebilir birer olgu haline gelmiştir. Bu bağlamda pozitif ya da negatif dışsallıklar maliyetlendirilmiş, pazarda alım-satıma konu olmuştur. Dolayısıyla neoliberal iktisat, çevre üzerinde yaratılan tahribatın etik değerlerle ilgili kısmını bertaraf ederek iktisadi bir mesele haline getirmiştir (Serter, 2021: 69). Yeşil kapitalizm denen bu olgu, özellikle 1980 sonrasında organize olan toplumsal hareketlere ekolojik sorunları kabul ettiğini göstermenin somut bir adımı olmuştur. Bu sayede hem kar elde etmenin yeni yollarını bularak hem de ekolojik eleştirilerden koruyarak, kapitalist sistemin egemenliğini sürdürmeye hizmet etmiştir (Corporate Watch, 2016: 7–8). Çevre sorunlarının çözümünde, liberalleşme seviyesinin daha da artırılması gereği üzerinde fikir birliği sunan iktisadi yaklaşım "serbest piyasa çevreciliği" olarak ifade edilmiştir (Çiftçi, 2020: 469).

Serbest Piyasa Çevreciliği

Serbest piyasa çevreciliği 1970lerin ilk yıllarında Richard Stroup ve John Baden gibi birkaç bilim adamının çevre sorunlarının çözümüne yönelik geliştirdiği yaklaşımlarıyla ortaya çıkmıştır. Bu yazarlar çalışmalarında dışsallık, mülkiyet hakları ve ormanların yönetimi şeklinde konu başlıklarına yer vermiş; serbest piyasa çevreciliğinin temel ilkelerini sıralamıştır. Stroup ve Baden'in çevre ile piyasa unsurlarını birleştirici çalışmalarının yanı sıra 1978 yılında Terry Anderson ve P. J. Hill da "Politik Ekonomi ve Doğal Kaynaklar Merkezi" ile solun çevre konusundaki etik değerlerini, sağın ekonomik araçlarıyla birleştirildiği bir mecra kurmuştur (Asserson, 2007: 1-3).

Serbest piyasa çevrecilerine göre, özel mülkiyet altına alınmış doğal kaynaklar sahiplik güdüsü ile kaynağın koruması ve geliştirilmesi yönünde gerekli motivasyonu sağlayacaktır. Ek olarak piyasa çevrecileri, devletin doğal kaynakların fiyatına yönelik yapmış olduğu müdahalelerin, kaynağın piyasa koşullarında fiyatlanmasına engel olacağını ve gerçek kıtlığını yansıtmayacağını öne sürmüştür. Dolayısıyla neoliberal çerçevede özel mülkiyete konu ve piyasa koşulları altında fiyatlandırılan doğal kaynaklar kar kaynağı haline gelmekte ve dolaylı olarak da daha az tahrip edilmektedir (Çımrın, 2014: 183). Kaynaklar ve doğal çevre üzerinde iyi tanımlanmış mülkiyet hakları, piyasa sistemi içerisinde değerlenen varlığın fiyatı üzerinden devredilmektedir. Dolayısıyla kişisel çıkarlarını düşünen girişimciler, karlı alanlara yönelirken kıt kaynakların değiş-tokuş meselesiyle karşılaşacak ve ilgili kaynağın değerini ona daha az zarar vererek koruyacaktır (Anderson ve Leal, 1991).

Stroup ve Baden (1973)'e göre pazarlanamayan faaliyetlerin rasyonel yönetimi son derece zor ve kaynakların alternatif kullanımında bireylerin iyi niyet ve ahlaki değerlere göre hareket etmesini beklemek gerçekçi değildir. Varlıklar üzerinde özel mülkiyet söz konusu ise rasyonel insan davranışı gözlenmektedir. Ancak kaynak kullanımı ilkeleri tamamıyla piyasa sürecine bırakılsa dahi bir takım piyasa başarısızlıkları ortaya çıkmakta; doğal kaynakların yönetimi ve çevre sorunlarının çözümünde belirli ölçüde maliyetle karşılaşılmaktadır. Çünkü insan eylemlerinin koordinasyonu ve bilgi edinimi tam rekabet koşulları altında maliyetsiz süreçler değildir. Bilgi maliyeti, sözleşme maliyeti ve sözleşmenin üçüncü kişileri açısından ortaya çıkardığı fayda ve maliyetler şeklinde üç ayrı grupta kategorize edilmektedir. Yine de piyasa süreçleri açısından ortaya çıkan maliyetlerin siyasi ve kurumsal düzenlemelerden görece daha düşük olduğu kabul edilmiştir (Anderson ve Leal, 1991: 133). Ek olarak Anderson ve Leal, siyasi süreçlerin pratikte daha fazla oy kazanmak üzere faaliyetlerini yönlendirdiğini bu kapsamda verimlilik olgusunu geri plana attığını ifade etmektedir (Sagoff, 2008: 212). Piyasa mekanizması, doğru bilgi akışı sağlamanın yanı sıra kaynak sahiplerinin ve yöneticilerinin kaynakları başkalarına da fayda sağlayacak şekilde kullanımına katkı sunmaktadır (Stroup ve Baden, 1973). Buna göre neoliberalleşme için uygun alan sağlayan çevre, aynı zamanda neoliberal politik çözümlerin rasyonalitesini göstermek için de uygun zemin sunmaktadır (Andrew ve Cortese, 2013: 400).

4. Çevre Sorunlarının Çözümünde Kullanılan Neoliberal Araçlar

Çevre ekonomisi konusunda yapmış olduğu çalışmalarla modern politikalara yön veren iki isim A. C. Pigou ve R. H. Coase'tur (Daly, 1992:171). Yazarlar çalışmalarında, piyasaların kusursuz görüntüsünün gerçek dünyada bireylerin eylemleri sonucunda gelişen dışsallıklarla bozulduğunu ifade etmektedir. Dışsallıklar, neoklasik iktisadın yapı taşını oluşturan piyasa sisteminin işleyişine yönelik eleştirilere neden olmaktadır (Buchanan ve Stubblebine, 1962: 371).

Taşkın kontrolü, su havzası temini, iklim değişikliği, doğal yaşam alanlarının ve biyolojik çeşitliliğin korunması gibi çeşitli müdahalelerle, ortaya çıkan dışsallıkların belirli oranlarda içselleştirilebileceği vurgulanmıştır. Dolayısıyla tamamıyla bireylerin kullanımına tahsis edilmiş kaynaklar, ortaya çıkan dışsallıkların bir ölçüde içselleştirilmesi ve kaynak verimliliğin sağlanması için müdahalelere ihtiyaç duymaktadır (Stroup ve Baden, 1973). Pigou ve Coase, kendi yöntemleri ile ekonomik süreçler neticesinde ortaya çıkan dışsallıkların içselleştirilmesine bir anlamda sosyal ve çevresel dış maliyetlerin içselleştirilmesine yönelik çalışmalar yürütmüştür (Daly, 1992: 171). Pigou, hükümet müdahalesine Coase kadar keskin ve düşmanca

yaklaşmamış; bu nedenle de Coase tarafından ekonomik süreçlere hükümet müdahalesini meşrulaştırdığı gerekçesi ile eleştirilmiştir. Ancak Pigou'nun refah ekonomisi ve işlem maliyetleri modeli dâhil olmak üzere birçok noktada Coase'un çalışmalarında kullandığı temel araçları yarattığını söylemek mümkündür. Ek olarak her iki düşünür de kaynak tahsisi noktasında piyasaların, hükümetlerden görece daha etkin olduğunu ifade etmiştir. (Hovenkamp, 2009: 633).

Pigou özel-sosyal maliyetler ile özel-sosyal faydalar arasındaki sapmanın müdahaleler ile düzeltilmesi gereği üzerinde durmuştur. Bu görüşe göre piyasa, iktisadi süreçler neticesinde ortaya çıkan fayda ve maliyet unsurlarını bütünüyle hesaplayamazken piyasa başarısızlığı adı verilen bir durum yaratmakta, piyasa ekonomisi tek başına pareto etkin dağılımını sağlayamamaktadır (Anderson ve Leal, 1991: 111-112). Pareto etkinliğinin sağlanabilmesi için üç koşulun eşanlı gerçekleşmesi gerekmektedir. Öncelikle değişim etkinliği adı verilen bütün bireylerin marjinal ikame hadlerinin eşit olması, bir diğeri üretim etkinliği de denilen bütün firmaların üretim için gerekli girdilerindeki marjinal ikame hadlerinin denk olmasıdır. Sonuncu eşitlik ise ürün karması etkinliği şeklinde kavramsallaşmış olan iki mal arasındaki marjinal dönüşüm haddi ile tüketicilerin marjinal dönüş hadlerinin eşit olması durumunu ifade etmektedir (Stiglitz, 1994: 105).

Eksik bilgi ve/veya uygun olmayan teşvik sisteminin piyasa başarısızlığı ortaya çıkardığı kabul edilmekte, Pareto verimliliği sağlanamamaktadır. Piyasa başarısızlığı durumunda merkezi planlamanın sosyal maliyetler ve faydalar hakkında bilgi toplaması beklenmekte, bu sayede bilgi eksikliği sorunu aşılarak toplumsal en iyiye ulaşmaya çalışılmaktadır (Anderson ve Leal, 1991: 111-112). Rekabetçi endüstrilerde fiyatlar suni olarak düşük tutulduğu durumda kamusal müdahaleler söz konusu olabilmektedir. Yine savaş dönemlerinde, ürünlerinin tahsisini kontrol etme maksadı ile acil ihtiyaçların karşılanması noktasında gerekli mal ve hizmetin kişisel tüketimini azaltmak için özel tüketimi sınırlandırıcı müdahaleler söz konusu olabilmektedir (Pigou, 1932: 244). Pigou, ekonominin verimliliğini artırmaya yönelik olarak kaynakların marjinal olarak daha yüksek değere sahip kullanımlara yeniden tahsis edilmesinin, maliyet yaratıcı etkisinden de söz etmiştir. Dolayısıyla piyasa işleyişine müdahale edilmesinin gerekli koşulu müdahalenin yaratacağı faydanın, ortaya çıkardığı maliyetten görece fazla olması şeklinde tayin edilmiştir (Hovenkamp, 2009: 637).

Pareto verimliliğe ulaşma noktasındaki bir diğer engel ise dışsallıklardır. Dışsallık kavramı, ilk olarak Alfred Marshall tarafından ortaya atılmış olmakta birlikte Pigou ile kirletici faaliyetlerin önlenmesi maksadı ile analitik bir boyut kazanmıştır (Medema ve Ferey, 2015). Dışsallık, bir bireyin faaliyetinin başka bir bireyin faydasını harici olarak etkilemesi şeklinde tanımlanmıştır. Dışsallık söz konusu olduğu durumda ortaya çıkan piyasa başarısızlığını düzeltmek ve optimal olana ulaşmak için bireylerin başkalarına yüklemiş oldukları dışsal maliyetlerin ücretlendirilmesi gerekmektedir. Bahsi geçen düzeltici önlemlere Pigou vergisi adı verilmektedir. Pigou vergisi ekonomistler arasında yaygın bir şekilde benimsenmektedir. Pigou vergisi, ortaya çıkan piyasa başarısızlıklarını düzeltmek için olası en az kamu müdahalesine ihtiyaç duymaktadır. Özellikle de ekonomik faaliyetlerin doğal çevre üzerinde karbon emisyonu olarak yarattığı dışsallıkların içselleştirilmesi noktasında önemli bir araç olmaktadır. En uygun vergi oranı ise karbon emisyonunun yaratmış olduğu dış maliyete denk olmaktadır (Mankiw, 2009: 16). Dolayısıyla devlet egemenlik gücünü kullanarak, şirket ve/veya bireylerin ekonomik faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan ve üçüncü kişileri katlanmak zorunda bıraktığı maliyetleri oranında düzenleyici vergilere tabi tutabilmektedir. Dışsallıklar, yalnızca maliyet yaratıcı negatif dışsallıklar şeklinde değil, üretici ve/veya tüketicilerin üçüncü kişiler üzerinde sağladığı pozitif dışsallıklar şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Bu doğrultuda kamu müdahalesi sübvansiyonlar ve teşvikler kanalıyla uygulanmaktadır (Yegen ve Turan, 2021: 398). Özetle Pigou için devlet, ekonomik sistem içerisinde kaynakların farklı kullanım alanları arasında en etkili dağılımına engel olan unsurları ortadan kaldırılmak için gerekliliktir. Bu kapsamda hükümetlerin, toplum refahını teşvik etmek üzere kontrol gücünü kullanmasına sıcak bakmaktadır (Medema, 1994: 64).

Kirliliği azaltılması, bedavacılık sorununu ortadan kaldırılması, kamusal malların üretilmesi, kaynakların mülkiyeti ve kontrolü için piyasa başarısızlıklarının önüne geçilmesi gerekmektedir. Coase bu noktada dışsallık kavramını kullanmaktan kaçınmakta, mülkiyet hakları ve işlem maliyetleri olgularına değinmektedir (Anderson, 2016: 129-134). Coase teoremi mülkiyet, sözleşme ve haksız fiil konularını içine alan hukuki süreçlerin ekonomik analizini sunmaktadır. Coase'a göre ekonomik faaliyetler neticesinde ortaya çıkan zararlı etkiler, üretimin değerini maksimize etmek üzere ortadan kaldırılmalıdır (Medema, 1994: 63-65). Çevresel tahribatın ortaya çıkardığı maliyetlerin yüklenicisi, Coase'a göre mülkiyet sahibidir. Mülkiyet hakları birey ve/veya grupları oluşan maliyetlerden sorumlu tuttuğu gibi aynı zamanda oluşan fayda neticesinde ödüllendirmektedir. Zararlı etkiler doğaları gereği karşılıklıdır ve bu zararı ortaya çıkaran tarafın net bir şekilde belirlenmesi her zaman mümkün değildir (Anderson, 2016: 129-134).

Mülkiyet haklarının net olarak tayin edilmediği durumda rakip kullanıcılar, anlaşma, pazarlığa gitme ve/veya anlaşmazlıkları işbirliği ile çözme noktasında çekimser kalmaktadır. Dolayısıyla dışsallıkların çözümü için öncelikli olarak mülkiyet haklarının tahsis edilmesi gerekmektedir (Anderson, 2016: 129-134). Mülkiyet sahibinin belirlenmesi ve ortaya çıkan dışsallığın maliyetine katlanacak tarafın tayini bilgi toplama, anlaşma, karar verme gibi çeşitli süreçlerden oluştuğu için belirli bir işlem maliyeti yaratmaktadır. İşlem maliyetleri, tarafların anlaşma yapmasına imkân verecek ölçüde düşük ise piyasa koşulları

altında çözüm söz konusu olmaktadır. Coase'a göre dışsallıkların ortadan kaldırılmasında mülkiyetin tahsisi, Pigou'nun vergilendirme ve regülasyonlar yoluyla meşrulaştırdığı devlet müdahalesinden daha etkili sonuçlar doğurmaktadır (Baştürk, 2014: 150; Seçilmiş, 2016: 2011). Pigou için dışsallığa neden olan ve ondan etkilenen taraflar arasında anlaşma ve/veya pazarlık mümkün olmamaktadır. Bu durum Pigou'nun analizleri açısından, bireylerin yalnızca kendi seçimleri ile ilgilenmeleri ve davranışlarının başkaları üzerinde yaratacağı etkiden habersiz ya da kayıtsız olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla da Pigou'nun devlet müdahalesine görece daha ılımlı yaklaşma nedeni bireylerin bağımsız davranışlarından kaynaklanmaktadır (Daly ve Giertz, 1975: 997).

Bireylerin rasyonel olduğu, işlem maliyetlerinin söz konusu olmadığı (ya da ihmal edilecek ölçüde düşük) ve pazarlık için yasal herhangi bir engelin olmadığı durumda, kaynakların yanlış tahsisi söz konusu ise her biri pazarda pazarlık yoluyla kamusal müdahaleye gerek olmaksızın tamamen düzeltilmektedir. Piyasa sistemi içerisinde fiyatlandırma yoluyla zararın çözümü mümkün olabildiği gibi bazı durumlarda işlem maliyetleri pazarlığı engelleyecek kadar yüksek de olabilmektedir. Bu durumda zararın ortadan kaldırılması için devlet müdahalesine ihtiyaç doğabilmektedir (Medema, 1994: 63). Coase bütünüyle devlet müdahalesine karşı değilken, ortaya çıkan dışsallıkların çözümünde en düşük maliyetli alternatifin seçilmesini önermektedir (Baştürk, 2014: 152).

Coase'a göre çevresel mal ve hizmetler mülk sahipliği altında görece daha rasyonel kullanılmaktadır. Ortaya çıkardığı zarardan sorumlu olacağının ve/veya yarattığı pozitif dışsallıktan fayda sağlayacağının farkında olan rasyonel birey, çevresel tahribatı etik ya da ahlaki sebeplerle değil tamamıyla bireysel çıkarlarını sağlamak üzere daha etkin kullanacaktır.

4.1. Hayek'in Çevre Vurgusu

Hayek, siyasi ve ekonomik düşünceleri sebebiyle döneminin en tartışmalı isimlerinden biri olmuştur. Genel anlamda özgürlükçüdür ve merkezileştirilmiş ekonomik sosyal planlama döneminde dahi hükümet tekelinin reddedilmesini savunmuştur. Sıcak sosyalizm denilen Sovyet tarzı devlet yönetimine karşı durduğu gibi üretimi özel ellere bırakıp, yatırım ve dağıtım işlerini büyük oranda devlet eliyle yürüten soğuk sosyalizme de karşı çıkmıştır (Westmoreland, 1998: 77).

Hayek ekonomik faaliyetlerde yüz yüze ilişki kurulamayacak kadar çok sayıda kişi ile koordinasyon içerisinde yaşayabilmenin ve bilgi akışı sağlayabilmenin tek yolunun piyasa mekanizması olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda piyasaya dayalı sosyal düzenin en arzu edilir sistem olduğunun altını çizmiştir (Shearmur, 2003: 1). Hayek, piyasa rekabeti tarafından üretilen fiyatların; nesnel ve zımni bilgileri içerdiğini ve sosyal olarak bu kapsamlı bilgiye erişimi sağladığını ifade etmiştir. Başka bir anlatımla fiyat sistemi piyasada bilginin, satın alma ve satma eylemini gerçekleştirenler arasında dağılımını sağlayarak, kendiliğinden düzeni kurduğunu ifade etmiştir (Horwitz, 2001: 87). Hayek, merkezi planlamanın etkisi altında olmayan piyasa süreçleri sonunda ortaya çıkan kaynak tahsisinin, merkezi planlı tahsisten çok daha iyi olduğunu savunmuştur (Herman, 1992: 171).

Hayek liberalizm vurgusunda özgürlük ve özel mülkiyet olgularını açıklığa kavuşturmuştur. Hayek'e göre özgür olmak herhangi bir kişi ya da kurumun keyfi müdahalesine maruz kalmamak iken özgürlük alanı ancak özel mülkiyet ile tahsis edilmektedir. Liberal düzeni hukukun üstünlüğü ilkesi ile denk tutan Hayek'e göre devletin ve toplumun var oluş nedeni bu özgürlük alanını kurmak olmuştur. Dolayısıyla liberalizm, bireysel amaçların barışçıl bir ortamda bir başkasının keyfi iradesinden bağımsız bir şekilde sürdürülmesi şeklinde tanımlanmıştır (Yayla, 2012: 12-14). Sosyalizmin toplumu ortak bir amaca göre düzenleme arzusu, Hayek'e göre bireysel özgürlükle bağdaşmamaktadır. Toplumsal süreçlerin denetimine ve yönlendirilmesine yönelik taleplerin toplumsal gelişmeyi sağlamak bir tarafa en nihai olarak sadece özgürlüğün yitirilmesi sonucu doğurduğunu ifade etmiştir. Hayek'e göre bireyin kendi iradesi dışında maruz bırakıldığı her türlü müdahale özgürlüğüne yönelik kısıtlama olarak görülmüştür (Kukathas, 2006: 182-183).

Anderson çalışmasında, Hayek'in Avusturya Okulu altında yer bulan görüşlerinin Darwin'in evrim teorisiyle paralellik gösterdiğine değinmiştir. Darwin, teorisinde kısa vadede insan dışındaki canlı türlerinin adaptasyon, uzun vadede evrim yolu ile devamlılığını sağladığını ifade etmiştir. Hayek ise benzer şekilde bireylerin ve ekonomilerin devamlılığı açısından fikir beyanında bulunmuş; uzmanlaşma ve ticaretin iktisadi birimlerin devamlılığını sağlama noktasında önemli olduğunu vurgulamıştır. İnsan unsuru bu süreçte etkileşim sağlamak üzere kurumlar ve kurallar yaratmıştır. Ancak insanların içerisinde bulunduğu doğal sistem, yine insan eliyle modellenemeyecek ölçüde geniş ve kapsamlı bilgiyi içermektedir. Bu doğrultuda piyasa sistemi içerisinde oluşan fiyatlar, mevcut bilginin ekonomik birimler arasında en doğru şekilde dağılımına olanak vermektedir. Hayek, varlıkların kıtlığına ilişkin mevcut bilgi akışının fiyat sistemi aracılığıyla sağlandığını ifade etmiştir. Çevresel mal ve hizmetler açısından kıtlık ise piyasa sistemi içerisinde mülkiyet hakları kanalıyla oluşan fiyatlar aracılığıyla yansıtılmaktadır (Anderson, 2016: 124-126).

Hayek çalışmalarında, ekoloji ve çevresel ekonomi konularına oldukça sınırlı ölçüde yer verdiği ve çevre sorunlarının gerçek ciddiyetini yansıtma konusunda son derece başarısız olduğu yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Negatif dışsallık sorunlarını büyük oranda göz ardı etmiş, iklim değişikliği ve biyoçeşitlilikte yaşanan kayıplara ilişkin düzenleme önerisinde bulunmamıştır. Sınırlı ölçüde bazı kamusal malların üretilmesi noktasında devlet müdahalesinin gereğini kabul etmiştir (Greenwood, 2007: 82).

Hayek doğal kaynakları, imal edilmiş sermayeye benzetmiştir. Toplumların gelişmek için, üretken sermaye portföyüne ihtiyacı varken, bunu sağlamak için sermaye varlığını korumaya ihtiyacı olmadığını ifade etmiştir. Hayek'e göre başarılı bir ekonomiye giden yolda, başlangıçtaki sermaye donanımını korumak değil, olası bozulma veya kayıpta etkili bir çıkış yolu bulabilmek önemli olmaktadır. Hayek, doğal kaynak açısından da benzer bir argüman geliştirmiştir. Ekolojik sisteme bağlılık da bütünüyle doğal kaynağın bozulmadan korunması manasına gelmemektedir. Dolayısıyla doğal çevrenin korunmasına yönelik analizleri son derece sınırlı olmuştur (Shahar, 2017).

Shahar (2017), Hayek'in çevre konusuna kayıtsız kaldığı yönündeki eleştirilerin aksine, ekoloji konusunda bütünleştirici ve geliştirici fikirleri olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada Hayek ekolojik bozulmanın yarattığı zorlukların piyasa kanalıyla etkin bir şekilde koordine edebilmesi için, bireylerin ekonomik karar alma süreçlerini kolaylaştıran bir siyasi ortamın yerleştirilmesi gereğini ortaya koymuştur. Liberalizmin ve serbest piyasanın en dişli savunucularından biri olarak, çevresel sorunların çözümünde zaman zaman siyasi müdahalelerin olabileceğine ilişkin açık kapı bırakmıştır. Yine insan faaliyetlerinin, kritik ekolojik sistemleri tehdit etmesi durumunda bir takım çevre reformlarının söz konusu olabileceğini eklemiştir. Dolayısıyla serbest piyasa çevrecilerinin aksine bazı kritik çevre sorunlarının çözümünde ekonomik piyasaların işlevselliğini korumak şartı ile siyasi müdahalelerin söz konusu olabileceğini vurgulamıştır (Shahar, 2017).

5. Sonuç

Günümüz kapitalist sistemi, liberal ideolojinin temel argümanlarını içerisinde barındıran bir piyasa ekonomisidir. Sistemin çalışma motivasyonu, karlılık güdüsüyle harekete geçmektedir. Bireysel çıkarların ve girişimcilik karının en üst noktaya çıkarılması, toplumsal en iyiye ulaşmada temel gereklilik olmaktadır. Bu amaca ulaşmak için ise evrenin bütün unsurlarının insanın kullanıma sunulması son derece normal kabul edilmektedir. Bütün yapay ve doğal kaynaklar bu maksatla bireylerin kullanımına tahsis edilirken; kaynakların kıt ve özellikle çevresel kaynakların tahrip edilebilir ve tükenebilir doğası uzun vadede bunun pek de sürdürülebilir olmadığını göstermektedir. Sanayi Devriminin iktisadi hayatı dönüştürmesi ve akabinde devam eden teknolojik ve ekonomik gelişim süreci kademeli olarak doğaya zarar vermiş, 1900lü yılların ikinci yarısıyla birlikte bu tahribatın ne kadar hayati olduğu anlaşılmıştır. Özellikle DSÖ'nün ortaya koymuş olduğu veriler; dünyanın farklı bölgelerinde insanların temiz suya ve havaya erişiminin son derece sınırlı olduğunu, kirletilmiş toprağın gıda gereksinimlerini karşılamak konusunda ne denli yetersiz kaldığını ve insan ölümlerine neden olduğunu ortaya koymuştur. Yaşanan bu süreç çeşitli çevrelerce doğanın, sağlıklı bir hayat sürme noktasındaki öneminin anlaşılmasına neden olmuş; her biri farklı bir gerekçe ile konunun ciddiyeti ortaya koymuştur. Doğal çevrenin, ekonomik süreç içerisinde bir araç olmaktan ziyade korunması gereken asli bir unsur olması gereği üzerinde durmuşlardır. Temel ilgileri çevrenin korunması iken iktisadi faaliyetleri bu amacın etrafında şekillendirmişlerdir. Günümüzde ekolojik ekonomi olarak kavramsallaştırılan bu olgu iktisadi büyümeye çekimser yaklaşmıştır.

Farklı araçlar ve gerekçelerle doğal çevreyi korunması gereken öncelikli amaç olarak belirleyen yaklaşımların aksine liberalizm ve liberalizmin uzantısı olan neoliberalizm açısından ise durum farklılaşmaktadır. Neoliberalizm açısından çevresel tahribatın engellenmesi yönündeki ilk girişimler çevresel kaygılardan daha ziyade organize olmuş yeşil hareketlere cevap verme maksatlı ortaya çıkmıştır. Sorunun piyasa ekonomisinden kaynaklandığına ilişkin yaygın görüşe karşılık, çözümü de kendi içerisinde bulmuştur. Liberal düşünce bu kapsamda serbest piyasa çevreciliği adı verilen yaklaşımı geliştirmiştir. Yaklaşım doğal kaynaklar açısından mülkiyet sahipliği ve ilgili kaynağın fiyatının piyasa koşullarında arz ve talep miktarı ölçüsünde belirleneceği üzerine kurulmuştur. Bu doğrultuda kaynak sahibi hem mülkiyeti altında olan kaynağı daha rasyonel kullanacak hem de piyasada oluşan fiyat, kaynağın kıtlık düzeyini ortaya koyacaktır. Kamusal müdahalenin bu noktada serbest piyasa fiyatını etkileyeceği düşünülmekte ve devlet müdahalesini haklı bulacak bir neden görülmemektedir.

Serbest piyasa çevrecileri açısından teorik olarak piyasanın kaynak yönetimi açısından en etkili çözümü sunacağı düşünülse de uygulamada bunun pek de mümkün olmadığı bir takım gerekçelerle anlaşılmaktadır. Dışsallıklar, eksik ve/veya asimetrik bilginin varlığı piyasa başarısızlığı yaratmakta ve bir ölçüde kamusal müdahaleye ihtiyaç yaratmaktadır. Pigou ve Coase (aksini iddia etmiş olsa da) çeşitli ölçülerde kamusal müdahaleyi meşrulaştıran gerekçeler sunmaktadır.

Bu açıklamalar ışığında insan nüfusunun sağlıklı bir şekilde devamlılığının sağlanması ekolojik ekonomi ile serbest piyasa çevreciliği savunucularının çevre konusundaki fikirlerinin arasında bir yerde durmanın görece olası ve faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu noktada liberalizmin önemli ve bilinen savunucularından olan Hayek'in iktisadi yaklaşımları içerisinde çevre unsurların yeterince yer bulamamış olması eleştiri konusu olmuş olsa da piyasa eliyle çözümün mümkün olmadığı çeşitli stratejik konularda kamusal müdahaleyi meşrulaştırmış olması bu noktada önemli bir katkı sunmaktadır. Dolayısıyla çevresel unsurların korunması her ne kadar insan yaşamının devamlılığı için gerekli olan hava, su, toprak gibi doğal kaynakların tahribatını önlese de tamamıyla iktisadi gelişimin önünde engel oluşturmamalıdır. Kalkınma sadece sürdürülebilir çevre ile değil, iktisadi göstergelerde toplumun her kesimini içine alacak şekilde yaşanan iyileşmeyle mümkün olmaktadır.

İktisadi gelişimin en az çevrenin korunması kadar önemli olduğu düşünülmekte, çevrenin korunması maksadıyla tamamıyla arka plana atılması kabul edilmemektedir. Ekolojik ekonomi olarak literatüre geçen ve sürdürülebilir

çevre için her türlü iktisadi unsuru göz ardı eden yaklaşım gerçekçi bulunmamaktadır. Diğer taraftan bütünüyle piyasanın eline bırakılan ve her türlü kamusal müdahaleyi yersiz bulan serbest piyasa çevreciliği de en az ekolojik ekonomi kadar mümkün görünmemektedir. Bu doğrultuda çevrenin insan neslinin devamlılığı için ne denli önemli olduğunu unutulmamalı, çevresel unsurların piyasa koşulları altında fiyatlanmasına ve mülkiyet haklarının devredilmesine imkân vermeli aynı zamanda belirli stratejik noktalarda kamusal müdahale meşru kabul edilmelidir.

Kaynakça

Acciona. (2020), What is climate change? (Erişim: 25.09.2022) https://www.acciona.com/climate-change/?_adin=02021864894

Anderson, T. L. & Leal, D. R. (1991). Free Market Environmentalism: Hindsight And Foresight, Cornell Journal of Law and Public Policy, 8(111), 111-134.

Anderson, T. L. (2016). If Hayek and Coase Were Environmentalists: Linking Economics and Ecology. Supreme Court Economic Review, 23(1), 121-140.

Andrew, J. & Cortese, C. (2013). Free market environmentalism and the neoliberal project: The case of the Climate Disclosure Standards Board. Critical Perspectives on Accounting, 24(6), 397–409.

Asserson, W. (2007). The Economists in the Garden: The Historical Roots of Free Market Environmentalism (Erişim: 1.09.2022), USA: Montana State University Departmant of History and Philosophy Professional Paper https://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/3924/Asserson_Final_n_Pro_P5__2_.pdf

Baird C. W. (2006), Hayek on the Rule of Law and Unions (Erişim: 18.09.2022), https://fee.org/articles/hayek-on-the-rule-of-law-and-unions/

Baştürk, M. F. (2014). Mülkiyet Problemi, Dışsallıklar ve Coasen Çözüm, Yönetim ve Ekonomi, 21(1), 143-154.

Bell, D. R. (2004). Creating Green Citizens? Political Liberalism And Environmental Education, Journal of Philosophy of Education, 38(1), 37-53.

Bergh, J.C.J.M. (2001). Ecological Economics: Themes, Approaches and Differences with Environmental Economics. Regional Environmental Change, 2, 13-23.

Buchanan J.M. & Stubblebine C. (1962). Externality. Economica, 29(116), 371-384.

Burtan Doğan B. (2010). Klasik Liberal Teoride Bireyciliğin Yeri ve Önemi ile Bireycilik ve Kalkınma Sorunsalı Arasındaki Etkileşimler, Mevzuat Dergisi, 13(152).

Corporate Watch (2016), A-Z of Green Capitalism, (Erişim: 25.09.2022) https://enoughisenough14.org/wp-content/uploads/2018/10/Corporate-Watch-A-Z-of-Green-Capitalism.pdf

Çelik, F. & Usta, S. (2010), Klasik Liberalizmde "Özgürlük" ve Liberalizmin Yerel Yönetimlere Bakışı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24, 121-135.

Çiftçi, A. (2020). Çevre Sorunları ve Liberalizm, Econder, 4(2), 462-478.

Daly, E. H. (1992). Free - market environmentalism: Turning a good servant into a bad master. Critical Review, 6(2-3), 171 – 183.

Daly, G. & Giertz, F. (1975). Externalities, Extortion, and Efficiency. The American Economic Review, 65(5), 997-1001

Eckersley, R. (1992). Environmentalism and Political Theory. London: UCL Press

Ehrlich, P. R. & Holdren, J., P. (1971). Impact of Population Growth, Science, New Series, 171, No. 3977, 1212-1217.

Ehrlich, P. R. (2008). Key Issues for Attention from Ecological Economists. Environment and Development Economics, 13(1), 1-20.

Erdoğan, M. (2017). Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri, (Erişim: 20.12.2022), http://erdoganmustafa.org/liberalizme-yeniden-bakis-tarihi-ve-felsefi-temelleri/

Finnis, J. (1994). Liberalism and Natural Law Theory, Mercer L. Rev. 687(45), 687-704.

Foster, J. B. (2002). Ecology Against Capitalism, New York: Monthly Review Press

Friedman, J. (1990) Methodological vs. normative individualism, Critical Review: A Journal of Politics and Society, 4(1-2), 5-9.

Gorz, A. (1995). İktisadi Aklın Eleştirisi. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gowdy, J. & Erickson, J. D. (2005). The Approach of Ecological Economics. Cambridge Journal of Economics, 29, 207–222

Greenwood, D. (2007). The Halfway House: Democracy, Complexity, and The Limits to Markets In Green Political Economy. Environmental Politics, 16(1), 73–91.

Haar, E. (2009), Classical Liberalism and International Relations Theory: Hume, Smith, Mises, and Hayek, New York: Palgrave Macmillan.

Hajer, M. A. (1995). The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernisation and Policy Process, Oxford: Oxford University Press.

Hamowy, R. (1971), Freedom and The Rule Of Law In F.A. Hayek, Il Politico, Gıugno 36(2), pp. 349-377

Harris, J. M. & Roach, B. (2018). Environmental and Natural Resource Economics: A Contemporary Approach, New York- London: Routledge Taylor and Francis Group.

Hayek, F. A. (1952). Individualism and Economic Order, London: Routledge & Kean Paul

Hayek, F. A. (1966). The Principles of A Liberal Social Order, II Politico, 31(4), 601-618.

Hayek, F. A. (1967). Studies in Philosophy, Politics and Economics, Chicago: The University of Chicago Press,.

Hayek, F. A. (2009). Liberalizm. Ünsal Çetin (Çev.). Liberal Düşünce, 14(55), 197-224.

Horwitz: (2001), From Smith to Menger to Hayek: Liberalism in the Spontaneous-Order Tradition, The Independent Review, 6(1), 81-97

Hovenkamp, H. (2009), The Coase Theorem and Arthur Cecil Pigou, Arizona Law Review, 51(3), 633-649.

Kazgan, G. (2006). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul:Remzi Kitabevi.

Klaus, V. (2007), Global warming: truth or propaganda? (Erişim: 21.09.2022) https://www.ft.com/content/e9df7200-19c7-11dc-99c5-000b5df10621

Kökalan Çımrın, F.(2014). Kapitalizm, Çevre ve Çok Uluslu Şirketler, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13(50), 175-187

Kukathas, C. (2006). Hayek and Liberalism. In The Cambridge Companion to Hayek, Cambridge University Press, 182-207

Lomasky, L. E. (1990). But is it liberalism? Critical Review, 4(1-2), 86–105.

Mankiw, N. G. (2009), Smart Taxes: An Open Invitation to Join the Pigou Club, Eastern Economic Journal, 35, 14-23.

Medema, G. & Ferey, S. (2015), Externalities in Economic Thought (Erişim :4.10.2022). Oeconomia https://journals.openedition.org/oeconomia/366

Medema, S. G. (1994). The Problem of Social Cost. In: Ronald H. Coase. Contemporary Economists. Palgrave Macmillan, London.

Midgley, G., Ochoa A.& Alajendro, E. (1999), Visions of Community for Community OR, The Omega International Journal Management Science, 27 (2), 259–274

Mises, L. W. (1952). Planning for Freedom and Twelve Other Essays and Addresses. U.S.A: Libertarian Press.

Mises, L. W. (2005). Liberalism The Classical Tradition, Indianapolis: Liberty Fund, Inc..

Pigou, A.C. (1932). The Economics of Welfare, London: Macmillan and Co. Limited St. Martin's Street.

Racio R. (1992). The Rise, Fall, And Renaissance Of Classical Liberalism (Erişim: 5.09.2022) https://www.libertarianism.org/publications/essays/rise-fall-renaissance-classical-liberalism

Rockström, J. (2017). 5 Reason Why The Economy is Falling The Environment, And Humanity, World Economic Forum Annual Meeting, (1.09.2022) https://www.weforum.org/agenda/2017/01/5-reasons-why-the-economy-is-failing-the-environment-and-humanity/ adresinden alındı

Sagoff, M. (1992). Free ‐ Market Versus Libertarian Environmentalism. Critical Review, 6(2-3), 211 ‐ 230.

Seçilmiş, E. (2016). Coase Teoremine Alternatif Bakış, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 53(612), 9-20.

Serter, G. (2021). Neoliberal İdeolojinin Çevresel Yüzü: Ekoliberalizm, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), 64-77.

Shahar, D. C. (2017), Hayek's Legacy for Environmental Political Economy, in Interdisciplinary Studies of the Market Order, London: Rowman Littlefield.

Shearmur, J. (2003). Hayek and After Hayekian Liberalism As A Research Programme, London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

Stiglitz, J. E. (1994). Kamu Kesimi Ekonomisi. Ömer Faruk Batırel (Çev.), Marmara Üniversitesi Yayınları, Yayın No.:549, İstanbul

Stroup, R. & Baden J. (1973). Externality, Property Rights, and the Management of our National Forests. The Journal of Law and Economics, 16(2), 303-312.

Stroup, R. L. (2014). Ekonomi: Herkesin Ekonomi ve Çevre Hakkında Bilmesi Gerekenler, Ahmet Uzun (Çev.), Ankara: Liberte Yayınları

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, (2022), Sürdürülebilir Kalkınma (Erişim: 1.09.2022), https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa

Tietenberg T. & Lewis, L. (2018). Environmental and Natural Resource Economics, New York-London: Routledge Taylor and Francis Group.

United Nations (1987), Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future (Erişim: 31.08.2022) https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html

United Nations (1992), United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janerio, Brazil, 3-14 June (Erişim: 1.09.2022)

https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf

United Nations Environment Programme (2022), Why does environment, health and pollution matter?, (Erişim: 31.08.2022) https://www.unep.org/explore-topics/chemicals-waste/what-we-do/environment-health-and-pollution/why-does-environment

United Nations. (1972). Report of The United Nations Conference on The Human Environment, Stockholm, 5-6 June 1972 (Erişim: 31.08.2022) https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972

Waldron, J. (1987). Theoretical Foundations of Liberalism, The Philosophical Quarterly, 37(147), 127-150

Westmoreland, R. (1998), Hayek: The Rule of Law or the Law of Rules?, Law and Philosophy, 17(1), 77-109.

Wissenburg, M. (2006). Liberalism, in A. Dobson & R. Eckersley (Eds.), Political Theory and the Ecological Challenge (s.20-34), Cambridge University Press.

Woodhouse, K. M. (2009). The Politics of Ecology: Environmentalism and Liberalism in the 1960s. Journal for the Study of Radicalism, 2(2), 53-84

World Health Organization (2022), Air Pollution (Erişim: 31.08.2022), https://www.unep.org/explore-topics/chemicals-waste/what-we-do/environment-health-and-pollution/why-does-environment

Yayla A. (2012). Hayek'in Liberalizm Anlayışı. Ankara: Kesit Yayınları

Yayla A. (2015). Liberalizm. Ankara: Liberte Yayınları.

Yegen, B. & Turan, M. E. (2021), Pigovian Bir Vergi Önerisi: SAR Vergisi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 14(1), 397-418.

Zakaras, A. (2013). A Liberal Pluralism: Isaiah Berlin and John Stuart Mill. The Review of Politics, 75(1), 69–96.

Extended Summary

Purpose

The basic assumptions of liberal ideology draw the basic framework of today's capitalist system. Therefore, it is thought that liberal doctrine should be understood in order to reveal today's economic structure and the basic motivation that directs economic activities. In this context, first of all, the conceptual framework of liberalism has been introduced. Man tries to get more than he has without being under the influence of any public power. While reaching this goal, Human beings shape their environment with the power they have. With the advancements in technology and science, human beings have acquired much more diverse tools to dominate nature. On the one hand, there is the human, who acts with the profit motive, and on the other, the natural environment that is destroyed for human purposes. In this direction, the aim of this study is to reveal the extent of the destruction of the natural environment as a result of economic activities in the historical process and to show the effectiveness of the tools used for its solution.

In this context, liberalism has sacrificed the natural resource for all kinds of economic output. Contrary to liberalism, ecological economy, one of the popular fields of study of the 21st century, has determined a sustainable environment as a priority target, and in this direction, it has approached all kinds of economic development with suspicion. Considering that economic progress is as important as the protection of nature, it can be said that the phenomenon of ecological economy is not very realistic. However, the fact that the continuity of the human species is endangered by the destruction of the natural environment has revealed the importance of the issue. With the transition to neoliberalism, the destruction created on the natural environment has begun to be priced by the market and the owner of the damage/benefit has begun to undertake the resulting cost/benefit. In this way, the potential damage will be reduced indirectly. The aim of this study is to reveal the effectiveness of the market tools necessary for the protection of the natural environment, which plays a vital role for the continuity of the human race, and the importance of Hayek's approaches to the environment.

Literature Review

The study presents a liberal view of environmental problems and their solution. In this context, first of all, the statements of Ludwig von Mises and Friedrich August von Hayek, who are the pioneers of liberalism, about liberalism are given. The ideas of thinkers on liberalism and the environment were examined. The factors that cause the transition from liberalism to neoliberalism and the role of the natural environment in this transformation process are discussed. The free market environmentalism approach, which shows that the environmental damage caused by liberalization can be solved with liberal tools, is explained. In this context, the thoughts of Richard Stroup and John Baden are included. The theories of A. C. Pigou and R. H. Coase for the neoliberal tools used in the solution of environmental problems are discussed. Hayek's thoughts on the subject, which legitimizes the solution of environmental damage by the market, but the intervention of the public in certain strategic issues, are included. The importance of the study has been to reveal the valuable contribution that Hayek has made to the literature in a comparative perspective, despite his criticisms that he does not emphasize the environment sufficiently.

Design/methodology/approach

In this study, the destruction caused by man on the natural environment and the tools used in the solution of the destruction are explained within the framework of the principles of liberal economic thought and its representatives.

Finding

Economic development is considered to be at least as important as environmental protection. It is not accepted to be ignored in order to protect the environment. Ecological economy sacrifices all kinds of economic elements for a sustainable environment and this approach is not realistic. On the other hand, free market environmentalism, which is left entirely in the hands of the market and finds all kinds of public intervention unnecessary, does not seem possible. In this respect, it should not be forgotten how important the environment is for the continuity of the human generation, it should allow the pricing of environmental elements under market conditions and the transfer of property rights, and at the same time, public intervention should be considered legitimate at certain strategic points.